

Vývoj střední Evropy, 1918–1938

Československo a střední Evropa v meziválečném období. Acta Universitatis Carolinae philosophica et historica 3/1994. Studia historica XL. Vydavatelství Karolinum, Univerzita Karlova, Praha 1996, 223 stran, ISSN 0567-8293.

Máme před sebou velmi zajímavé číslo řady sborníků Acta Universitatis Carolinae philosophica et historica, které sleduje vývoj střední Evropy v meziválečném období 1918 až 1938. Přitom odpovídá na četné otázky týkající se příčin a důsledků posledních dvou světových válek.

K hlubšímu objasnění důsledků těchto dvou světových válek přispělo zvláště studium hospodářského vývoje meziválečného období, které však nezůstalo ušetřeno četných jednostranností, mezer a omylů. Způsobily to především společenské podmínky, v nichž historici zabývající se hospodářskými dějiny pracovali. „Do jejich děl se promítaly politické vlivy období studené války, ideologická schémata, národní izolace i nedostatečně rozvinutá speciální metodologie studia hospodářských jevů.“¹

Proto se současní odborníci v dané oblasti při studiu hospodářského vývoje meziválečného období snaží nejen zbavit dosavadních nedostatků, ale zároveň i zabránit vzniku nových schémat a iluzí. „Meziválečné období se již nechápe pouze ve vztahu k oběma světovým válkám, ale také jako období, v němž ekonomický tržní systém dosáhl určitého stupně svého přirozeného vývoje, ať již ve struktuře ekonomiky, koncentraci výroby a kapitálu, rozšíření domácího a zahraničního trhu, či v neposlední řadě i nových forem ekonomického podnikání.“²

Stati obsažené ve sborníku Československo a střední Evropa v meziválečném období jsou výsledkem práce předních českých historiků, převážně z Ústavu hospodářských a sociálních dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Jejich výzkumné úsilí se v rámci současných mezinárodních projektů soustředilo zvláště na tři výzkumné problémy:

1) hospodářské důsledky rozpadu rakousko-uherské monarchie a budování národních ekonomik v nástupnických státech,

2) finanční, průmysloví a zemědělství partneři a konkurenti v meziválečném období,

3) integrační a dezintegrační procesy v hospodářském životě střední Evropy.

V první etapě výzkumu se historikům podařilo uskutečnit několik důležitých sond do různých oblastí hospodářského života střední Evropy v meziválečném období, a to z hlediska Československa. Výsledky těchto sond byly zpracovány ve formě vědeckých statí, které nejsou pouhým popisem dílčích otázek, ale jejich autoři hledají problémy hlubších vztahových souvislostí.

Studie Zdeňka Jindry pojednává o ekonomickém úpadku habsburské monarchie v závěrečné fázi první světové války. „Neutěšené a skličující hospodářské poměry vládnoucí v habsburské monarchii byly podle německého vyslance Tschirschkyho zvláště patrné v oblasti zásobování obyvatelstva a státních financí.“³

Zdeňk Jindra zde upozorňuje na dvě skutečnosti ovlivňující zásobování potravinami, které bylo nejvýznamnějším problémem válečného hospodářství monarchie:

1. Vzhledem k nižší agrární produkci začala uherská vláda stále více omezovat před válkou běžné dodávky uherského obilí, mouky a masa do předlitavské poloviny říše.

2. Rakousko-uherský obhospodařovací systém se ani zdaleka nevyrovnal důkladně německé organizaci.

„Finanční rozvrat monarchie postoupil na konci války tak daleko, že v případě prodloužení státní existence Rakousko-Uherska by byl státní bankrot... nevyhnutelný.“⁴

Studie Drahomíra Jančáka Celní unie v úvahách o středoevropské hospodářské integraci přispívá k vysvětlení meziválečného období z hlediska hospodářských souvislostí.

Charakterizuje politickou i hospodářskou situaci středoevropských a východoevropských zemí v daném období. Seznamuje čtenáře s ideou středoevropského trhu ve vztahu k Československu, s koncepcí celní unie Rudolfa Holowetze (někdejšího prezidenta Pražské obchodní a průmyslové komory), jež zahrnovala území Československa, tzv. Velkého Polska, Rakouska, Maďarska, Jugoslávie a Rumunska a narazila na rozhodný odpor, jakož i s politikou vítězné Dohody, s koncepcí T. G. Masaryka, jenž jako jediný ze středoevropských a jihovýchodoevropských politiků koncipoval budoucnost mladého státu i celé střední Evropy v celoevropském rámci, dále pak i se stanovisky dalších československých politiků – Aloise Rašína, Edvarda Beneše, Milana Hodži atd. Vysvětluje, proč idea hospodářské integrace neměla místo v oficiální politice nástupnických států Rakouska–Uherska. V souvislosti s rozkvětem panevropanství Jančák charakterizuje pokus o středoevropskou hospodářskou spolupráci v rámci Evropy. Zabývá se též hospodářskopolitickými bloky v Podunají a myšlenkou vytvoření celní unie.

Studie *Jiřího Novotného a Jiřího Šouši Úvěrování československého průmyslu bankami v meziválečném období* poskytuje přehled nejen o úvěrování československého průmyslu a o sanační půjčce Rakousku, ale též o charakteru československé bankovní politiky. Z hlediska metodiky zpracování jde o sumarizující sondu pěti vybraných let. Konkrétně jde o rok 1923, který lze považovat za mezník jisté stabilizace československé ekonomiky po první světové válce, dále pak o rok 1928, kdy vrcholila konjunktura našeho národního hospodářství. Jako protipól byla zvolena krizová léta 1933 a 1934. Výzkum uzavírá rok 1937 jako doba ekonomického oživení v Československé republice. „*Analýza úvěrové činnosti a vazeb Živnostenské banky ve vybraných pěti letech názorně dokládá, že šlo o stabilizovaný ústav univerzálního typu. Živnostenská banka byla institucí, která zasahovala do všech oborů bankovně podnikatelské činnosti a pracovala s širokou škálou střednědobých a krátkodobých úvěrů.*“⁵

Ze studií *Vlastislava Laciny* *Nostrifikace v prvním desetiletí Československé republiky* a *Jaroslava Pátka* *Československo-rakouské kapitálové a kartelové vztahy v letech 1918–1938* si lze udělat představu nejen o nostrifikaci a repatriaci cizího kapitálu, ale vůbec o celé československé kapitálové a kartelové politice.

Vlastislav Lacina ve své stati ukazuje, že si v hospodářství nové republiky získaly silnější pozice ty skupiny obyvatelstva, které vládly v ekonomice českých zemí a Slovenska koncem habsburské monarchie. Navazování úvěrových spojení firem se sídlem ve Vídni s bankami v Československu představovalo vlastně přípravnou fázi nostrifikace. K posouzení návrhů na nostrifikaci svolalo Ministerstvo obchodu a průmyslu na 5. listopad 1919 generální poradu. Na ní bylo doporučeno co nejrychleji přemístit sídla průmyslových, dopravních i obchodních podniků z Rakouska a Maďarska do ČSR. „*Nostrifikační akce se prodloužila na několik let a ve své vrcholné fázi byla silně ovlivněna protikladným měnovým vývojem rakouské a československé měny od poloviny roku 1921. V Rakousku se inflace doslova každý měsíc zvyšovala, zatímco v Československu byla zastavena.*“⁶

Stat' *Jaroslava Pátka* dokazuje, že studium kapitálových vztahů mezi Rakouskem a Československem má rozhodující význam pro poznání procesu hospodářské transformace střední Evropy v meziválečném období. Československo bezprostředně po svém vzniku přistoupilo k měnové odluce a k nacionalizaci majetku bývalé monarchie na svém území. „*Obě opatření byla nezbytná k vytvoření vlastního národohospodářského systému.*“⁷ Zvláštní formou nostrifikace bylo zřízení nových bank z filiálék několika vídeňských a jedné budapeštské banky. Československý kapitál se snažil o co největší oslabení vlivu rakouského kapitálu v československém hospodářství. Současně usiloval o to, aby se rakouské hospodářství stalo závislým na Československu.

Studie *Zdeňka Sládka a Eduarda Kubů* o československo-rakouských obchodních vztazích přináší nový pohled na problémy československé obchodní politiky.

Zdeňk Sládek charakterizuje obchodní vztahy jako nejdůležitější součást hospodářských vztahů. „*Obchodní vztahy mezi Československem a Rakouskem od roku 1921 až po anšlus*

v roce 1938... se vyznačují dezintegračními tendencemi, které jsou logickým důsledkem rozpadu rakousko-uherské monarchie.“⁸ Tento autor též ukazuje, jak se nástupnické státy snažily posílit svá hospodářství tím, že hledaly náhradu za ztracená odbytíště. Mimo jiné se orientovaly na své vnitřní trhy. O síle ničivých účinků dezintegračních tendencí svědčí skutečnost, že v období 1920–1937 klesl obchodní obrát mezi oběma zeměmi na zhruba jednu desetinu. A politické události roku 1938 definitivně zničily jakoukoli naději na oživení vzájemných styků.

Eduard Kubů se specializoval na jednání o smluvní úpravě československého vývozu uhlí do Rakouska v letech 1918–1921. Dokumentuje, jak v období poválečné krize zápasily vyčerpané ekonomiky všech nástupnických států se zoufalým nedostatkem surovin, zvláště uhlí. „*Distribuce uhlí nepochybně nebyla v Evropě... jen otázkou hospodářskou, nýbrž i politickou. Svědčí o tom péče mírové konference v Paříži... Také československá argumentace na mírové konferenci ve věci nutnosti zabezpečení ostravsko-karvinského revíru byla argumentací politicko-strategickou.*“⁹

Ivan Jakubec vysvětluje důsledky rozpadu monarchie v oblasti dopravy a vyvozuje z nich potřebu transformace československé dopravní sítě. Soustředí se na tehdy nejvýznamnější druhy dopravy – železniční a vodní. „*Rozpad rakousko-uherské monarchie představoval i z dopravního hlediska nejvýznamnější změnu ve střední Evropě po první světové válce a současně vyšší nároky na dopravu vzniklé Československé a Rakouské republiky.*“¹⁰

Vznik všech recenzovaných studií byl spojen s přípravou společného československo-rakouského sborníku *Transformation der Wirtschaft in Zentraleuropa: Österreich und die Tschechoslowakei (1918–1938)*, Alice Teichová und Herbert Matis (Hg.), Böhlau Verlag.

Ivona Řezanková

¹ Československo a střední Evropa v meziválečném období. Acta Universitatis Carolinae philosophica et historica 3/1994. Studia historica XL. Vydavatelství Karolinum, Univerzita Karlova, Praha 1996, s. 25.

² Tamtéž, s. 25.

³ Tamtéž, s. 31.

⁴ Tamtéž, s. 43.

⁵ Tamtéž, s. 104.

⁶ Tamtéž, s. 118.

⁷ Tamtéž, s. 127.

⁸ Tamtéž, s. 153.

⁹ Tamtéž, s. 189.

¹⁰ Tamtéž, s. 208.